

Kant'ın Deprem Hakkındaki Düşüncelerinin Günümüz İçin Önemi*

The Importance Of Kant's Thoughts On The Earthquake For Today

Celal Yeşilçayır M. Ahmet Tüzen

Özet

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan doğal olayların neden olduğu felaketler, canlılar dünyasını önemli ölçüde etkilemiş ve büyük zararlara neden olmuştur. Yer sarsıntısı veya zelzele olarak ifade edilen deprem, can ve mal kaybına neden olan başlıca doğal olaylardan biridir. Deprem gibi bir doğal olayın kaynağı ve yol açtığı zararlarla ilgili geçmişte ve günümüzde önemli bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda yapıların coğrafi koşullara uygun olarak inşa edilmesinin depremin yol açacağı olası tahribatları azaltmak bakımından önemli olduğu öne çıkmıştır.

Abstract

Throughout human history, disasters caused by natural events have significantly affected the living world and caused great damage. Earthquake, also referred to as earthquake or zelzele, is one of the main natural events that cause loss of life and property. Important scientific studies have been carried out in the past and present on the source of a natural event such as earthquake and the damages it causes. In these studies, it has been emphasised that the construction of buildings in accordance with geographical conditions is important in terms of reducing

* Bu makale 1-2 Haziran 2023 tarihlerinde Gümüşhane Üniversitesi'nde düzenlenen VI. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi'nde sunulan ve daha önce tam metni yayımlanmamış olan "Kant'ın Deprem Hakkındaki Düşüncelerinin Günümüz İçin Önemi" adlı bildirinin genişletilmiş ve düzenlenmiş tam metin halidir.

✉ Doç. Dr., Gümüşhane Üniversitesi Felsefe Bölümü (celalyesil@hotmail.com)

ORCID: 0000-0002-3132-920X.

✉ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi Felsefe Bölümü (atuzen@gumushane.edu.tr)
ORCID: 0000-0001-8358-0140.

Öte yandan doğal felaketler ve depremler tarihsel süreçte filozoflar için de ilgi konusu olmuştur. Nitekim alan yazın incelendiğinde Thales ve öğrencileri Anaksimandros ve Anaksimenes'in, depremlerle ilgili düşünceleri ileri sürdüğü bilinmektedir. Bu düşüncelerin mitolojik söylencelerden felsefi/rasyonel anlayışa geçişin izlerini taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte Orta Çağ'ın ilerleyen dönemlerinde mitolojik anlatılara benzer şekilde doğal olaylar, dinsel ve kültür olarak "Tanrı'nın cezalandırması" şeklinde yorumlanmıştır. Bu tutumlar önemli ölçüde Yeni Çağ Dönemi'ne de aktarılmıştır. Öyle ki eski gücünü kaybetse de depremin ilahi bir gazap olduğu düşüncesi günümüze kadar etkisini belli ölçüde sürdürmüştür. Tarihsel anlamda bakıldığında özellikle 1755 Lizbon Depremi'nden sonra geleneksel paradigmadaki önemli çözümlerin olduğu görülmektedir. Fransız Aydınlanmacı filozofların yanında Immanuel Kant, depremin nedenleri ve insanlar üzerindeki etkisi bağlamında önemli fikirler ileri sürmüştür. Onun Lizbon Depremi'nden sonra kaleme aldığı düşüncelerin oldukça aydınlatıcı ve ileri görüşlü mahiyette olduğu anlaşılmaktadır. Ona göre deprem gibi doğal felaketleri batıl inançlarla değerlendirmek insanın rasyonel yapısıyla bağdaşmamaktadır. Felaketleri doğaüstü güçlere bağlayan anlayışlarla dini

the possible damages caused by earthquakes. On the other hand, natural disasters and earthquakes have also been a subject of interest for philosophers in the historical process. As a matter of fact, when the literature is examined, it is known that Thales and his students Anaximandros and Anaximenes put forward ideas about earthquakes. It is seen that these ideas bear the traces of the transition from mythological narratives to philosophical/rational understanding. However, in the later periods of the Middle Ages, similar to mythological narratives, natural events were interpreted as "God's punishment" in religious and cultural terms. These attitudes were transferred to the New Age Period to a significant extent. So much so that, although it has lost its former strength, the idea that earthquake is a divine wrath has maintained its influence to a certain extent until today. In historical terms, it is seen that there have been important dissolutions in the traditional paradigm especially after the Lisbon Earthquake in 1755. In addition to French Enlightenment philosophers, Immanuel Kant put forward important ideas on the causes of earthquakes and their effects on people. It is understood that his thoughts written after the Lisbon Earthquake are quite enlightening and far-sighted. According to him, evaluating natural disasters

gelenek arasında sıkı bir ilişki olduğuna dikkat çeken Kant'ın eleştirel felsefesi açısından geleneğe körü körüne bağlanarak doğal olayları doğal olmayan fenomenler üzerinden açıklamak insanın aklını kullanamamasının bir göstergesidir. Yaşanan felaketler karşısında bilim ile rasyonel düşüncüyü bir araya getirmeye çalışan Kant, Tanrı'nın depremle yıkılan şehirleri bir cezaya çaptırıldığını düşünmez. Bu doğrultuda insanın kendi kusurlarından doğan hataların Tanrı'nın gazabı olarak görülmesi insanın sorumluluk duygusuna zarar veren bir düşüncedir. Bununla birlikte onun söz konusu düşüncelerini “kötülük problemi” çerçevesinde okumak mümkündür.

Anahtar Sözcükler: deprem, din, felsefe, gazap, Kant

such as earthquakes with superstitious beliefs is incompatible with the rational structure of human beings. In terms of Kant's critical philosophy, which points out that there is a close relationship between religious tradition and understandings that attribute disasters to supernatural forces, explaining natural events through unnatural phenomena by blindly adhering to tradition is an indication of man's inability to use his reason. Kant, who tries to bring science and rational thought together in the face of disasters, does not think that God punishes cities destroyed by earthquakes. In this respect, seeing the mistakes arising from one's own faults as God's wrath is an idea that harms the sense of responsibility of human beings. However, it is possible to read his thoughts in question within the framework of the “problem of evil”.

Keywords: earthquake, religion, philosophy, wrath, Kant

Giriş

Türkçedeki “felaket” kelimesinin kökeninde Arapça baht, kader, döngü anlamlarına gelen felek sözcüğü yer almaktadır. Buna göre felaketi “feleğin darbesi” olarak tanımlamak mümkündür.¹ Anglo-saksonlar “felaket” anlamına gelen Latince “disaster” ifadesini kullanmaktadırlar. Bu kavram yıldız ve kürelerin uyumsuzluğu anlamına gelmektedir (Tunçdemir, 2023, 21 Şubat). Temelde yerin derinliklerindeki enerji açığı ile ilgili olarak doğal bir olay olarak bilinen depremin canlı hayatına çok zarar vermesi yadsınamaz bir gerçektir. Depremlerin özellikle insan hayatında yol açtığı tahribatlardan dolayı bu olayın felaket olarak nitelendirilmesi kaçınılmaz olmuştur. Bundan yaklaşık bir yıl önce Kahramanmaraş merkezli ülkemizin on iki vilayetinde meydana gelen iki büyük deprem, bu gerçeği bir kez daha gözümüze tutmuştur. Aynı zamanda deprem riskinin yüksek olduğu bir coğrafyada yaşadığımız ve her an deprem yaşanması ihtimalinin olduğuna dair çok sayıda haber karşımıza çıkmaktadır. Tarihsel süreçte filozofların düşünceleri yaşadıkları çağın koşullarından etkilenmiştir. Bununla birlikte filozoflar da ortaya çıkan sorunlarla ilgili fikirler ileri sürerek yaşadıkları topluma yol gösterici olmak istemişlerdir. Immanuel Kant, bilgi, ahlak, siyaset, hukuk gibi alanlarda kaleme aldığı aydınlatıcı ve çığır açıcı düşüncelerin yanında deprem konusuna da kayıtsız kalmamıştır. Onun 1755 Lizbon Depremi’nden sonra, henüz 32 yaşındayken yazdığı makale, bir risale/kitapçık mahiyetindedir. Söz konusu yazısında depremin nedenleri ve etkilerini aydınlatıcı bir biçimde ele almaktadır.

Elinizdeki makalede Kant’ın deprem hakkındaki düşüncelerinin bilimsel ve felsefi boyutu analiz edilmektedir. Bu bağlamda onun deprem ile ilgili ileri sürdüğü düşünceler ile din, akıl ve bilim konusunda ortaya attığı fikirler tartışmaya açılmaktadır. Çalışmamız çerçevesinde felsefi metin analizi yöntemine başvurulmaktadır. Analizlerin desteklenmesi bakımından temellendirici argümanlara yer verilmektedir. Araştırmamızda öncelikle Kant’ın çağında depremi “Tanrı’nın gazabı” olarak gören anlayışlara

¹ <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/felaket> (23.05.2023)

karşı ileri sürdüğü argümanlar serimlenecektir. Aynı zamanda günümüzde de buna benzer tutumların olup olmadığı tartışmaya açılacaktır. İkinci adımda ise deprem konusu insan ve doğa ilişkisi bağlamında ele alınacaktır. Kant'ın insanların doğayı kendilerine uydurma çabalarına karşı yönelttiği eleştiriler irdelenmektedir. Bu çerçevede insan ile doğa arasında kurulması gereken dengenin nasıl olması gerektiği hususu analiz edilecektir. Ayrıca insanların doğayı keyfi olarak dönüştürme çabalarının günümüzde yol açtığı sorunlar felsefi bağlamda tartışılacaktır. Bu bağlamda “Deprem Tanrı'nın Gazabı mıdır?” ve “Felaketlere karşı insan ve doğa ilişkisi nasıl sağlanmalıdır?” vb. sorularının cevapları aranmaktadır. Son tahlilde ise Kant'ın düşüncelerinden günümüz için hangi çıkarımların yapılabileceğine yönelik bazı önerilere yer verilecektir.

Araştırma çerçevesinde temel olarak Kant'ın *Lizbon Depreminin Nedenleri ve Etkileri Üzerine Gözlemler, Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din ve Aydınlanma Nedir?* adlı eserlerinden yararlanılmaktadır. Aynı zamanda yukarıda zikredilen sorunları günümüz açısından değerlendirebilmek ve cevaplandırabilmek için bazı medya haberlerine yer verilmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda “İlkçağ Düşüncesinde Deprem”, “Doğal Felaketler Tanrı'nın Gazabı mıdır?”, “1755 Lizbon Depremi”, “Lizbon Depremi ve Kant” konu başlıkları ele alınmaktadır. Böylelikle deprem konusunu felsefi eleştirelilik bakımından değerlendiren bir çalışmanın sunulması hedeflenmektedir. Bahsi geçen konuları irdelemeye İlkçağ düşüncesinden başlamanız yerinde bir tutum olacaktır.

1. İlkçağ Düşüncesinde Deprem

Düşünce tarihi incelendiğinde depremin nedeni ile ilgili araştırmaların Antik Dönemde (M.Ö. VII- VI. Yüzyıl) yaşayan Thales'e kadar geri gittiği görülmektedir. Ona göre yaygın olarak inanıldığı gibi depremler insanlara öfkelenen Tanrılar tarafından değil, dünyanın bir gemi gibi suyun üzerinde hareket etmesinden kaynaklanmaktadır (Şahin, 2019, s. 9). Thales'in öğrencisi Anaksimandros ise dünyanın çok ağır yuvarlak bir küre olduğunu ve “kendi ağırlığının altında ezilerek kırıldığını ve böylece dep-

remlerin meydana geldiğini” (Şahin, 2019, s. 10) ileri sürmüştür. Onun öğrencisi Anaksimenes’e göre depreme yağmur sularının yerin altında yol açtığı göçükler neden olmaktadır. “Bu nedenle, kuraklık ve şiddetli yağış zamanlarında depremlerin meydana geldiğini belirtir” (Şahin, 2019, s. 10). Kendisinden önce ortaya çıkmış olan söz konusu düşünceleri yorumlayan Aristoteles ise depremin yağmur yağması, buharlaşma ve kuraklık gibi nedenlerden kaynaklandığını ifade etmiştir (Şahin, 2019, s. 11). Böylelikle Antikçağ düşünürleri tarafından deprem, doğal bir olay olarak kabul edilmiş ve bu olayın da doğal nedenlerinin olabileceği düşünülmüştür.

Yukarıda ismi geçen filozofların yaşadığı dönem felsefe tarihinde dini/mitolojik (mitos) anlayıştan akıl ve bilime (logos) geçişi karakterize etmektedir. Thales ile birlikte bu dönemde yaşayan filozofların depremlerle ilgili düşüncelerinde mitostan logosa geçişin etkisi hissedilmektedir. Görebildiğimiz kadarıyla deprem olgusu dini/mistik nedenler yerine akıl ve bilim çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu düşüncelerin bilim ve felsefenin gelişmesi bakımından önemli adımlar olduğunu iddia etmemiz mümkündür. Bununla birlikte dinsel/mistik anlayışlar, sonraki dönemlerde daha katı bir biçimde, tekrar ortaya çıkmaya başlayacaktır. Böylelikle yukarıda zikredilen filozofların ileri sürdüğü fikirler ikinci planda kalacaktır. Bu noktada “doğal olaylar ve depremlerin Tanrı’nın insanları imtihan etmek için mi yaptığına/yarattığına” dair bir soru akıllara gelmektedir. Bu türden bir sorunun özellikle Orta Çağ dönemi bağlamında tartışılması önem arz etmektedir.

2. Doğal Felaketler Tanrı’nın Gazabı mıdır?

İlkçağ döneminde bilim ile iç içe olan felsefe, dinsel ve mitolojik anlatılara karşı ortaya çıkmıştır. Lakin Orta Çağ’ın başlarında Hristiyanlığın yaygınlaşması ile birlikte tekrar eskiye dönüş olduğu dikkat çekmektedir. Övünç Şahin bu durumu şu şekilde ifade ediyor:

[...] batı dünyasında, Hristiyanlığın ortaya çıkması ile başlayan miladi çağlarla beraber, antik çağ bilginlerin fikirleri çoğunlukla terk edilmeye başlanmış ya da tek tanrılı bir inanç sistemi olan Hristiyanlığa uyarlanmaya çalışılmıştır. (...) Orta Çağ’ın tüm büyük yazarları, inançları gereği tanrıyı depremlerin ilk do-

ğüstü nedeni olarak görmekteydiler. Buna karşılık Aristoteles tarafından sunulan doğal nedenler ikincil bir açıklama olarak kabul edilirdi (Şahin, 2019, s. 12).

Hristiyanlık dininin/inancının yaygınlaşmasıyla birlikte dünyada olanları açıklamanın ancak Tanrı bağlamında ve onun kutsal kitabı ile mümkün olabileceği anlayışı yaygınlaşmıştır. Söz konusu dini anlayışa göre filozofların dünya ve felaketler ile ilgili görüşleri ancak görünen sebeplerle ilgilidir. Asıl sebeplerin ise Tanrı'ya ve onun hikmetine dayanmadığına inanılmaktaydı. Bilimsellik ve akılcılıktan uzak olan bu görüşe göre doğal felaketlerin nedenlerini ancak dini bir perspektifle açıklamak mümkündür.

Görebildiğimiz kadarıyla Orta Çağ Dönemi'nde bazı kültürel/dinsel anlayışlarda doğal felaketler “Tanrı'nın cezası”, “Tanrı'nın hiddeti”, “ilahi adalet” vb. olarak anlaşılmaktadır. Buna göre doğal felaketlerin insanların işlediği ahlaki kötülükler nedeniyle bir uyarı/ceza olarak meydana geldiği anlayışı söz konusudur. Bununla birlikte doğal felaketleri ilahi ve dinsel olarak açıklama çabasının yalnızca tarihin belli dönemine mahsus olmadığı ortaya çıkmaktadır. Öyle ki yakın dönemlerde meydana gelen depremlerle ilgili bu türden açıklamalara ve yorumlara rastlanmaktadır. Örneğin 17 Ağustos 1999 Gölcük Depremi ile ilgili olarak gazeteci Nazlı Ilıcak tarafından ortaya atılan “deprem bile Gölcük'ü çarptı” (Ilıcak, 2013: 2 Şubat)² ifadesi ilahi bir cezalandırma olduğu savını içermektedir. Aynı zamanda yine Gölcük Depremi ile ilgili olarak Ahmet Mahmut Ünlü'nün “İngiliz bile anladı ki, “Allah özel bir muamele yapmış. Hiçbir yerde olmayan zelzeleyi buraya özel yapmış. Darmaduman oldu gitti”. (2020, 27 Ocak)³ şeklindeki beyanatları olduğu dikkat çekmektedir. Bu türden açıklama ve yorumlar, depremin Tanrı'nın gazabı/cezası olduğu anlayışının çağımızda bile devam ettiğinin göstergesidir. Öte yandan söz konusu açıklamaları yapan kişiler ile ilgili ciddi anlamda bir kamuoyu tepkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu türden düşüncelerin yalnızca çoğunlukla Müslümanların

² <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/nazli-ilicak-deprem-bile-golcuku-vurdu-401212>, Erişim: 17.02.2024.

³ <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/cubbeli-ahmetten-tepki-ceken-deprem-konusmasi-265794h.htm> Erişim: 18.02.2024.

yaşadığı ülkelerde olmadığını ifade etmemiz gerekmektedir. 2016'da İtalya'da "Radio Maria kanalında program yapan Peder Giovanni Cavalcoli depremin Tanrı'nın cezası olduğunu (Pınar: 2016: 5 Kasım)⁴ iddia etmiştir. Bu açıklamadan sonra Cavalcoli adlı rahibin yayının durdurulması, mesnetsiz iddiaların toplum nezdinde karşılık bulmasının eskiye göre çok azaldığına işaret etmektedir. Söz konusu bilimsel olmayan yorumlar, tarihin en büyük felaketlerinden biri, 1755 Lizbon Depremi'nden sonra ortaya çıkan açıklamaları ve düşünceleri akıllara getirmektedir.

3. Lizbon Depremi (1755) ve Etkileri

1 Kasım 1755'de Lizbon merkezli meydana gelen deprem ve tsunamide 60.000 ile 100.000 arası insanın hayatını kaybettiği tahmin edilmektedir. Depremde birçok bina, Kilise vb. yıkılmış ve insanlar enkaz altında kalarak ölmüşlerdir. Bununla birlikte "Kilise hiyerarşisi, yüzyıllardır yaptığı gibi, hemen depremin, dünyadaki günahlar yüzünden meydana geldiğini ilan edecekti" (Tunçdemir, 2023, 21 Şubat). Ancak Lizbon Depremi ile birlikte Kilise'nin "Tanrı Gazabı" olarak gördüğü doğal felaketlerle ilgili entelektüel anlamda bakış açısının değişmeye başladığı görülmektedir. Fransa'da önemli bir Aydınlanma düşünürü olarak bilinen Voltaire, (1694-1778) önceleri Alman filozof G. W. Leibniz'in (1646-1716) etkisiyle "koz-mik iyimserliğini paylaşmış ve sık sık yaratıkların en şerefli olan insanı gözetken, onun ahlaki ve maddi iyiliğiyle yakından ilgilendiği için insana bir ahlaklılık bilinci, bir ahlak duygusu vermiş olan hayırsever bir Tanrı'dan söz etmiştir" (Cevizci, 2015, s. 670). Öyle ki Leibniz'in kötülüğü ahlaki, fiziki, metafizik (ilahi) kötülük olarak tasnif ederken ahlaki ve fiziki kötülüğün kaynağını ilahi bir temele dayandırması (Yüce, 2016, s. 180) oldukça revaçta olmuştu. Ancak Voltaire'in ünlü eseri *Candide*'de (İyimserlik) görüleceği üzere, Lizbon Depremi ile birlikte düşüncelerinde önemli değişimler olduğu anlaşılmaktadır. Lizbon depremi "Voltaire'in evrenin mükemmel düzenine olan inancını ve dolayısıyla optimizmini [iyimserlik]

⁴ <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37882871>, Erişim: 17.02.2024.

büyük ölçüde erozyona uğratmıştır” (Cevizci, 2015, s. 670). Voltaire'nin *Lizbon Felaketi Üzerine Şiir*'nde şu mısralar onun geleneksel dini paradigmaya yönelttiği eleştiriyi/hicvi açıkça göz önüne sermektedir:

“[...] Çatıları altına gömülü ve teselli bulmadan göçüp gidenleri
Korkunç acılar içinde tüketen içler acısı günlerini!
Nefesleri tükenirken o zar zor çıkan haykırışlarına,
Ve şu tüten küllerin korkunç görüntüsüne,
Diyebilir misiniz bu yasalar, “sonucudur seçimi gerektiren,
İyi ve özgür bir Tanrı'nın özgürce seçtiği ebedi yasaların”
Diyebilir misiniz, gördüğünüzde yağınla onca kurbanı:
“Bedelidir ölümleri suçlarının, Tanrı öcünü aldı?”
Bu çocuklar hangi suçu, hangi hatayı işlemiş [...]” (Voltaire, 2019, s. 280)

Özellikle Lizbon Depremi'nin yarattığı sarsıcı etki ile Fransız Aydınlanmacıları'nın depremin ilahi bir gazap olduğu yönündeki eleştirileri düşünce hayatında önemli bir değişimin habercisi mahiyetindedir. Diğer bir Fransız filozof Jean -Jacques Rousseau (1712-1778) ise Voltaire'e bir mektup yazarak “İnsanın çektiği acılar, kendi hatalarının neticesidir” (Kaptan, 2023, 2 Mart) ifadelerine yer vermiştir. Böylelikle doğal olaylar ve insan hayatında yol açtığı tahribatların Tanrı'nın cezalandırması değil insanların kendi hataları olduğu yönündeki anlayış gelişmeye başlamıştır. Aynı zamanda doğal felaketlerle ilgili “ilahi kötülük” olduğu yönündeki algının sorgulanmaya başladığı bir döneme geçilmiştir. Bu aynı zamanda Hristiyanlığın dogmalarının da sorgulanmaya ve çözülmeye başladığının da bir göstergesidir. Avrupa'da o sıralar yaygınlaşmış olan Aydınlanma düşüncesi önemi filozofları dini geleneğe ciddi eleştirel yöneltmiştir. Gençlik döneminde Voltaire gibi Leibniz felsefesinden etkilenen Kant'ın fikirlerinin de Lizbon Depremi sonrasında değişmeye başladığı dikkat çekmektedir.

4. Lizbon Depremi ve Kant

Kaleme aldığı eserlerle felsefe tarihinde önemli bir yol açıcı olan Kant'ın yaşadığı çağdaki sorunlara kayıtsız kalmadığı bilinmektedir. Gençlik yıllarında özellikle yer ve gezegenlerin hareketleriyle ilgili çalışmalara yönel-

miştir. Ona göre insanlar zaman zaman sallanan ve mütemadiyen çökme riski olan bir yerküreye yapılar yapılarak hayatlarını sürdürmektedirler (Kant, 2022, s. 830). Dünyamızın söz konusu gerçeğini yadsımak mümkün değildir. O halde makul olan dünyamızın gerçekliğine uygun bir yaşam tarzını hayata geçirmektir. Geçmiş dönemlerde yaşanan benzer felaketler, depremlerin yönleri ve kaynağı hakkında önemli fikirler vermektedir (Kant, 2022, s. 831). Ancak insanlar felaketler karşısında farklı saiklerden etkilenmektedirler ve korkuya kapılarak mantıklı düşünmekten uzaklaşmaktadırlar. Ayrıca insanlar depreme karşı önlem almak yerine felaketin çekilmesi gereken kötülük olduğuna dair bir inanca kapılmaktadırlar. Böylelikle felakete maruz kalan insanlar teslim oldukları kaderlerinde teselli aramaktadırlar (Kant, 2022, s. 832). Kanaatimize göre onun bu düşünceleri Karl Marx'ın halkın Kilise tarafından tevekkül fikrine dayanarak uyutulduğunu ileri sürmesi ile benzerlik arz etmektedir (Yeşilçayır, 2016, s. 109). Dolayısıyla Kant, insanların depremin nedeninin doğaüstü bir güç olduğuna dair bir inanca kapıldıklarına vurgu yapmaktadır. Ve insanlar bu güçlerden korktukları için akıl ve mantıkla hareket edememektedirler. Kant bu noktada doğal felaketleri ceza olarak görmek yerine ihmalkârlıklardan ders çıkarmayı önermektedir.

4.1. Ceza Değil İhmal

Deprem yol açtığı yıkımlarla ilgili olarak Kant “Dünya’da depremlerin meydana gelmesinin gerekli, fakat buralara şatafatlı binalar dikmenin bizim açımızdan gereksiz olduğu sonucuna varmak daha doğru olmayacak mıdır?” (Kant, 2022, s. 861) sorusunu yöneltmektedir. Ve bu soruya ilişkin Şili ve Peru gibi Güney Amerika ülkelerinde deprem olasılığına karşı insanların “yalnızca alçak bir yüksekliğe kadar çamurdan, geri kalan kısmı ise kamıştan yapılmış evlerde” (Kant, 2022, s. 861) yaşadıklarını örnek olarak göstermektedir. Çünkü insanlar yumuşak zeminli yerlerde yaşadıkları için yapıların olası sarsıntılarda yıkılma ihtimali yüksektir. Bu nedenle mantıklı olan yüksek kat yerine tek katlı binalar yapmaktır. Dolayısıyla olası yer hareketleri ve doğal yapıya uyum sağlayarak yaşam koşullarını düzenlemek insan aklının temel görevlerinden biridir.

Kant'ın söz konusu düşüncelerinde yaşanan felaketler karşısında bilim ile rasyonel düşünceyi bir araya getirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Aynı zamanda o insanların aklını kullanmayışını şu şekilde eleştirmektedir: “İnsanlar burunlarının dibinde olan şeyleri algılamakta gönülsüzdürler” (Kant, 2022, s. 867). Bu noktada insanların bina yapacakları yeri ve bina tercihleri ile ilgili mantıklı davranmadıklarını ifade etmektedir. Dolayısıyla felaketin kaynağını onun temelinde ve içinde aramak varken çok uzaklarda aramak yaygın bir mantıksızlıktır. İnsanlar sadece deprem için farklı türden felaketlerin kaynağını da alakasız yerlerde aramaktadırlar. Ona göre Türkler de veba salgını için hurafeler ve batıl inançlardan medet ummuşlardır (Kant, 2022, s. 867). Dolayısıyla Kant depremin “yıkılan şehirlerin başına bela olan verilmiş bir ceza olarak ve bu talihsizleri de Tanrı'nın” (Kant, 2022, s. 865) gazabı olarak görülmesine karşı çıkmaktadır. Kant'a göre “Bu türden bir yargılama, kendine kutsal kararların arkasındaki niyeti anlama ve onları kendi kanılarına göre yorumlama yeteneği atfedilen suçlanacak bir münasebetsizliktir” (Kant, 2022, s. 865). Buna göre depremi Tanrı'nın cezası olarak gören anlayışların aslında insanların uydurduğu hurafeler olduğu ortaya çıkmaktadır.

Kant felaketlerin kökenindeki doğal nedenleri görmek yerine insanların batıl inançlara yöneldiklerini ifade eder: “İnsan öylesine dik kafalıdır ki sanki dünyayı yönetmek için gerekli tedbirleri tertiplerken Tanrı'nın sadece onu dikkate alması gerekiyormuş gibi, yalnızca kendini Tanrı'nın etkinliklerinin nesnesi olarak görür” (Kant, 2022, s. 865). Aynı zamanda o, Tanrı'nın Hristiyan olmayan halkları cezalandırdığına yönelik batıl anlayışa şu şekilde karşı çıkmaktadır “Peru'nun Hristiyan kısmının neredeyse Hristiyan olmayan kısmı kadar sallandığını ve [yıkılan] diğer şehirlerden hiç de daha az cezalandırılması gerektiğini varsayamayacağımız pek çok şehrin başlangıçtan beri bu yıkımdan esirgendiğini görüyoruz” (Kant, 2022, s. 865). Dolayısıyla Kant felaketleri doğüstü güçlere bağlayan anlayışlarla dini gelenek arasında sıkı bir ilişki olduğuna dikkat çekmektedir. Onun dini gelenekle ilgili düşüncelerine göz atmak önem arz etmektedir.

4. 2. Dini Gelenek ve Kant

Kant'a göre kötülük sorunsalının geleneksel mistik bağlamından ayrılarak insanın ödevleri bağlamında düşünülmesi gerekmektedir (Kant, 2017, s. 104). Çünkü insanın akıl sahibi bir varlık olarak kendi sorumluluklarını ve ödevlerini bilmesi gerekmektedir. Ancak insan kötülüğün kaynağını Tanrı olarak düşündüğünde, kendi sorumluluklarını üzerine atabileceği bir günah keçisini bulmuş olacaktır. Bununla birlikte insanın irade özgürlüğünden kaçabilmesi mümkün değildir. Akıl ve irade sahibi varlıklar olarak insanların kendi yapıp etmelerinden sorumlu olması gerekmektedir. Felaketi ilahi bir kaynağa dayandırmak insanın seçeceği kolay bir seçenektir. Oysa insan olmanın temel özelliklerinden biri davranışlarda iyi niyetli olmak ve kötü eylemlerden kaçınmaktır. Kant'ın bu düşüncelerinin oluşmasında yaşadığı çağa kadar olan dini gelenek ile dine dayalı iyi ve kötü anlayışından rahatsız olduğu izlenimi uyanmaktadır.

Kant *Salt Akılın Sınırları Dâhilinde Din* adlı eserinde Hristiyanlığın insanlık için gerekli ahlaki anlayıştan uzak olduğunu ileri sürmektedir (Kant, 2017, s. 150). Ona göre sözde mucizeler, “halkı ağır zincirlerle kör bir batıl inancın içine” hapsederken insanlara kendini hiyerarşik bir otorite olarak dayatır (Kant, 2017, s. 150). Kant mevcut geleneksel yapıya istinaden Hristiyanlığın Doğu'daki ve Batı'daki temsilinin haşerelerin istila ettiği hastalıklı bir yapı olduğunu iddia etmektedir (Kant, 2017, s. 150). Aynı zamanda o, bu hastalıklı yapının “Batı'da ruhani liderin her daim havada olan sihirli değneğiyle aforozla tehdit ederek krallara nasıl tıpkı çocuklar gibi hükmettiği, onları nasıl dünyanın bir kısmını nüfusunu azaltmak uğruna girilen harici savaflara (Haçlı Seferlerine) sürüklediği[ni]” (Kant, 2017, s. 151) ifade etmektedir. Bu liderler kendilerini Hristiyanlık dininin sözcüsü olarak görürler ancak insanlar arasına “kana susamış bir nefret” (Kant, 2017, s. 151) ekmektedirler. Söz konusu bozulmuşluktan dolayı Kant Latince bir şiirden şu ifadeye başvurur: “Tantum religio potuit suadere malorum! (Din bizi nice kötülüklere sevk etti!)” (Kant, 2017, s 150).

Diğer taraftan Kant, insanın doğa ile olan ilişkisi bağlamında insanın dünyanın efendisi olmadığını ileri sürmektedir. Aynı zamanda o dünyanın

insanların rahat bir hayat sürmesi için planlandığı savunan dini anlayışları eleştirmektedir. O söz konusu sorunsalı şu cümleleriyle ifade etmektedir: “İnsan, bu gösteriş sahnesinde hiç yok olmayacak meskenler kurmak üzere doğmadı” (Kant, 2022, s. 865) ve “insan, Tanrı’nın dünyayı yönetirken amaçladığı niyetleri tahmin etmeye çalıştığında tam bir hataya düşer” (Kant, 2022, s. 865). Dolayısıyla Kant’ın din adamlarının Tanrı’nın adını kullanarak olaylarla ilgili akla ve bilime ters düşmesinin kabul edilemeyeceğini vurgulamaktadır. Dini geleneğin söz konusu bozulmuşluğu karşısında Kant, doğal felaketlerin nedenlerini anlamak bakımından insanın kendi aklından medet ummasının daha faydalı olacağına vurgu yapmaktadır.

4.3. Aklın Önemi

Yukarıdaki analizlere istinaden Kant’ın hurafeler yerine insanın kendi aklını kullanmasının önemine vurgu yaptığı anlaşılmaktadır. Bunun için insanın doğaüstü korkular yerine aklını kullanmaya cesaret göstermesi gerekmektedir. O *Aydınlanma Nedir?* adlı eserinde “aklını kullanma cesaretini göster!” (Kant, 2014, s. 315) düsturu ile bu tutumunu açıkça göstermektedir. Çünkü geleneksel anlayışlar tabiat olaylarını ilahi kader ile açıklamaya çalışarak akıllı varlık olan insanın üzerine düşen sorumluluğu bertaraf etmektedir. Kant’a göre Kilise ve din insanlara aklını kullanması yerine “Düşünme, inan!” (Kant, 2014, s. 317) anlayışını telkin etmektedir. Böylelikle Kant ilk başlarda etkisinde kaldığı Leibniz’in metafiziksel rasyonalizm anlayışından uzaklaşmaya başlamıştır (Gökberk, 1990, s. 401). Bunun yerine rasyonalizm ve ampirizmi sentezleyen “Kritik Felsefe” metodolojisine yönelmiştir. O, eleştirel felsefesi bağlamında geleneğe körü körüne bağlanan dogmatizmin temelinde insanın aklını kullanmaya cesaret edemeyişini görmektedir. Bununla birlikte Kant’ın akla verdiği önem çerçevesinde onun bilimle ilgili düşüncelerinden bahsetmek yerinde bir tutum olacaktır.

4.4. Bilimin Önemi

Kant’a göre doğa olaylarının bilimsel nedenlerini araştırmak gerekmektedir. Newton’un evrensel kütle çekim yasası sayesinde Ay, Dünya ve

gezegenlerin arasındaki ilişkiyi açıklamak mümkün hale gelmiştir. Böylece geçmiş dönemlerdeki birçok saçma fikirden kurtulmak mümkün olabilmiştir. Bilimin dünyayı açıklamadaki yetkinliğine göz kapamamak gerekmektedir (Kant, 2022, s. 868). Bilimin söz konusu gelişmişliği ile deprem hakkında daha iyi ve aydınlatıcı gelişmeler kaydedilebilecektir. Bu nedenle hurafe, söylenti ve batıl inançları bir kenara bırakmak gerekmektedir. Dolayısıyla dünyanın yapısının ve depremin bu yapıda neden oluştuğunun incelenmesi önem arz etmektedir. Tarih bize sağlam olmayan zeminlere yapılan yüksek katlı binaların yer sarsıntılarında yıkıldığını pek çok kez göstermiştir. Bu gerçekliği unutarak insanların doğaya ve mantığa aykırı hareket etmeleri kabul edilecek bir durum değildir (Kant, 2022, s. 861). İnsanlar tarihsel ve bilimsel gerçekleri görmezden geldikleri sürece bu türden felaketler yaşanmaya devam edecektir. Dolayısıyla Kant, Lizbon Depremi ile ilgili olarak insanların başına gelen bu felaketlerden dersleri çıkararak akla ve bilime yönelmemiz gerektiğini ifade etmektedir.

Sonuç Yerine

Söz konusu analizler üzerinden Kant'ın doğal felaketler ve depremler ile ilgili düşüncelerinden şu çıkarımları yapmak mümkündür: Onun yazılarında kozmik düzenin ilahi bir irade tarafından düzenlendiği yönündeki inancın eleştirildiği anlaşılmaktadır. Buna göre dünyadaki kötülükleri ilahi bir iradeye atfeden (metafizik kötülük) anlayışlar, akıl ve bilimden uzaktır. Tanrı'yı doğal olaylarla cezalandırıcı olarak görenler, korku yoluyla insanları kontrol altına almak isteyen bir düşünceye sahiptirler. Böylesi bir düşünce hurafe olmanın yanında insanları manipüle etmeye de oldukça müsaittir. Dolayısıyla insanların din ve Tanrı adına birçok kötülüğe yol açabilecekleri ortaya çıkmaktadır.

Depremler ve öteki türden doğal felaketlerin kaynağı ilahi bir ceza ya da Tanrı'nın gazabı değildir. Felaketlerin doğal nedenlerini akıl ve bilim çerçevesinde anlamaya çalışmak gerekmektedir. Felaketlerin doğal nedenlerini bilimsel olarak aramak varken batıl inançlara yönelmek insan aklına aykırı bir tutumdur. Bilimin sağlayacağı olanakları görebilmek için insanın

aklını kullanmaya cesaret etmesi önem arz etmektedir. Deprem ve öteki doğa olaylarının yerin yapısı ve hareketleriyle ilgili olduğunun anlaşılması sayesinde, insanların kendi ihmalkârlıklarının suçunu Tanrı'ya atmalarının önüne geçilmiş olacaktır. Çünkü insanlar kendi ihmalkârlık ve yanlışlarına dini bahaneler aramaktadırlar. Kant bağlamında düşünüldüğünde akıl ve özgür iradeye sahip varlıkların ahlaki ödevleri mevcuttur. İnsan eliyle işlenmiş olan ihmalkârlık ve yanlışlıkların kaynağını Tanrı'nın gazabı olarak görmek abesle işgal etmek olacaktır. Şu hâlde kötülüğün kaynağı Tanrı olarak görüldüğünde insan sorumluluk bilincinden uzaklaşacaktır.

Kant özellikle Stoa felsefesinden etkilenecek insanların doğanın kurallarına uygun bir biçimde yaşamaları gerektiğini düşünüyordu. Yeryüzü sınırlı yapıda olduğundan insanın bu yer zeminine istediği kadar yayılması ve sahip olması mümkün değildir (Kant, 2023, s. 51). Aynı zamanda insanın doğayı kendi isteklerine uydurmaya çalışmaktan vazgeçip, doğanın kurallarına uyarak yaşaması gerekmektedir. Buna göre yerleşim yerleri ve binalar inşa edilirken deprem ve diğer felaketler açısından güvenli bir yer olup olmadığının araştırılması gerekmektedir. Aynı zamanda deprem ve yer sarsıntısı olabilecek yerlerde arazi yapısına uygun, olası bir sarsıntıda yıkılmayacak yapıların inşa edilmesi önem arz etmektedir.

Doğal felaketler ve depremlerle ilgili günümüzde önemli bilimsel çalışmalar yapılmaktadır. Bu çerçevede özellikle binaların doğal yapıya uygun olarak yapılmasının olası depremin etkilerini azaltmak adına önemli olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla insanların kendi ihmalkârlıklarını doğaüstü ve ilahi güçlere yüklemesinin kendi ödevlerinden kaçmak için bir bahane olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda doğanın kurallarına uyarak yaşamak, felaketlerin yol açacağı zararları önlemek bakımından önemli bir adım olacaktır.

Kaynakça

- Cevizci, A. (2015). Felsefe Tarihi, İstanbul: Say Yayınları.
 Gökberk, M. (1990). Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi.
 Kant, I. (2014). "Aydınlanma Nedir?" Sorusuna Yanıt (1784), Immanuel Kant, Seçilmiş Yazılar, (Nejat Bozkurt, Çev.), Ankara: Sentez Yayıncılık.

- Kant, I. (2017). Salt Aklın Sınırları Dâhilinde Din, (Lokman Çilingir, Aslı Avcan, Çev.), Ankara: Elis Yayınları.
- Kant, I. (2022). Lizbon Depreminin Nedenleri ve Etkileri Üzerine Gözlemler, (Özgün Metin: Von den Ursachen der Erderschütterungen bei Gelegenheit des Unglücks, welches die westliche Länder von Europa gegen das Ende des vorigen Jahres betroffen hat (1756), Kant's Werke - Band I - Vorkritische Schriften I. 1747-1756, De Gruyter, Berlin 1902, ss. 417-428,), (Metin Topuz, Ahmet Selim Tümkaya, Çev.), *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 12 (3), (829-875).
- Kant, I. (2023). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Bir Tasarı*, (Celal Yeşilçayır, Çev.), Ankara. Fol Kitap.
- Kaptan N. (2023). Deprem Tanrı'nın Gazabı mı?, 2 Mart 2023, <https://nacikaptan.com/?p=83490>, (18.02.2024).
- Şahin, Ö. (2019). Antik Çağ'dan Orta Çağ'a Kadar Depremlerin Oluşumuna İlişkin Öne Sürülen Teoriler. *Mavi Gezegen*, 27, 6-13.
- Tunçdemir, C. (2023). *Gümbürtüyle değil, iniltiyle gelir kıyamet*. 21 Şubat 2023, <https://t24.com.tr/yazarlar/cemal-tuncdemir/gumburtoyle-degil-iniltiyle-gelir-kiyamet,38805> (18.02.2024).
- Voltaire. (2019). Lizbon Felaketi Üzerine Şiir (Poem on the Lisbon Disaster), (Metin Topuz, Ahmet Selim Tümkaya, Çev.) *Beytulhikme An International Journal of Philosophy* 9 (1), 279-291.
- Yeşilçayır, C. (2016). Bir Sosyalist Olarak Cemil Meriç, *Tezkire Düşünce-Siyaset-Sosyal Bilim*, 58, 103-112.
- Yüce, F. (2016). Din Felsefesinde Kötülük Problemi ve Teodise: Algısal Kötülük Kavramıyla Yeni Bir Perspektif. *Felsefe Dünyası* (63), 179-202.

Elektronik Kaynaklar

- <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/felaket> (23.05.2023)
- <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37882871>, (17.02.2024).
- <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/nazli-ilicak-deprem-bile-golcuku-vurdu-401212>, (17.02.2024).
- [https://www.yenicaggazetesi.com.tr/cubbeli-ahmetten-tepki-ceken-deprem-konusmasi-\(18.02.2024\)](https://www.yenicaggazetesi.com.tr/cubbeli-ahmetten-tepki-ceken-deprem-konusmasi-(18.02.2024)).